

საკუთრების სოციალური ფუნქციის სამართლებრივი განზომილება

„საკუთრება ავალდებულებს“ - ჰუგო ბინცჰაიმერი¹

აბსტრაქტი

საკუთრების უფლებას თანამედროვე დემოკრატიულ საზოგადოებაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. გარდა მისი სამართლებრივი განზომილებისა, მას აქვს პოლიტიკური, სოციალური და, გარკვეულწილად, მორალური განზომილებაც. სწორედ ამიტომ საკუთრების უფლების გააზრებისას შეუძლებელია, შეუმჩნეველი დარჩეს მისი მრავალწახნაგოვნება. საკუთრების სოციალური ფუნქცია კი, განსაკუთრებით კარგად, წარმოსახავს მის როლს თანამედროვე საზოგადოებისთვის ისეთი მნიშვნელოვანი ღირებულებების ჩამოყალიბებისთვის, როგორებიცაა – სოციალური სამართლიანობა, ზოგადი ეკონომიკური თანასწორობა და სამართლიანი სოციალური პოლიტიკა.

სტატიაში განხილულია დებულების „საკუთრება ავალდებულებს“ არსი, საკუთრების უფლების სოციალური ფუნქციის იდეის ისტორიული განვითარება სამართლის ფილოსოფიის ტრილში, ასევე, პირველი ქართული კონსტიტუციის ჩანაწერი, რომელიც საკუთრების სოციალური გაგების, მისი სოციალური ბოჭვის თეორიის გამოხმაურებაა. წარმოდგენილ სტატიაში მსჯელობაა საკუთრების უფლების სოციალური ფუნქციის შინაარსის შესახებ. გარდა ამისა, სტატია ერთმანეთს ზოგადად ადარებს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოსა და გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის საკონსტიტუციო სასამართლოების პრაქტიკას და მიდგომებს საკუთრების სოციალურ ბოჭვასთან დაკავშირებით.

დასკვნის სახით, სტატია ამყარებს იდეას, რომ საკუთრების სოციალური ფუნქცია განაპირობებს ინდივიდუალური საკუთრების უფლების გარანტიებს, თუმცა, იმავდროულად, მის შეზღუდვას, რომელიც მოიაზრებს მთლიანად საკუთრების, როგორც ინსტიტუტის სოციალურ ფუნქციას და ასევე მთელ სოციალურ წესრიგს სახელმწიფოში.

* სამართლის დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტის სეუ-ის ვიცე-რექტორი სამეცნიერო-კვლევითი მიმართულებით [a.phirtsshalashvili@gmail.com]

¹ ჰუგო ბინცჰაიმერი, ცნობილი გერმანელი სოციალ-დემოკრატი, მოაზროვნე და იურისტი, რომლის სიტყვებიც ვაიმარის 1919 წლის კონსტიტუციის 153-ე მუხლში აღიბეჭდა. ხოლო მისი მოსწავლის სოციალ-დემოკრატი კარლ შმიტის ინიციატივით, ფორმულირება „Eigentum verpflichtet“ გერმანიის 1949 წლის ძირითადი კანონის მე-14 მუხლის მეორე პუნქტის პირველ წინადადებად გაიწერა.

I. შესავალი - გააზრებისთვის

კერძო საკუთრება თანამედროვე საზოგადოების ძირითადი სამართლებრივი ინსტიტუტია. მისი რაციონალური განმარტება არის მრავალსაუკუნოვანი სოციალური თეორიის და ფილოსოფიური განსჯისა და მსჯელობის საგანი. საკუთრების უფლების გარეშე, შეუძლებელია დემოკრატიული საზოგადოების არსებობა. „საკუთრების უფლება ადამიანის არა მარტო არსებობის ელემენტარული საფუძველია, არამედ უზრუნველყოფს მის თავისუფლებას, მისი უნარისა და შესაძლებლობების ადეკვატურ რეალიზაციას, ცხოვრების საკუთარი პასუხისმგებლობით წარმართვას. ყოველივე ეს კანონზომიერად განაპირობებს ინდივიდის კერძო ინიციატივებს ეკონომიკურ სფეროში, რაც ხელს უწყობს ეკონომიკური ურთიერთობების, თავისუფალი მეწარმეობის, საბაზრო ეკონომიკის განვითარებას, ნორმალურ, სტაბილურ სამოქალაქო ბრუნვას.“²

კერძო საკუთრებას, ბუნებრივად, თან სდევს მისი სოციალური ფუნქცია. საკუთრების სოციალური ფუნქციის თავდაპირველი, მარტივი გააზრებისთვის საკმარისია მისი დანახვა ყოველდღიურობის ფონზე. მიუხედავად საკუთრების უფლების საკმაოდ დიდი მნიშვნელობისა, შეიძლება, რომ ზოგიერთი სახის საკუთრებას ისეთი სოციალური დატვირთვა ჰქონდეს, რომელიც ეწინააღმდეგება მისი მესაკუთრის ინტერესებს ან/და სურვილებს.

საქართველოს კონსტიტუცია ითვალისწინებს, რომ საჯარო ინტერესებისათვის დასაშვებია არის საკუთრების უფლების შეზღუდვა, თუ ასეთი რამ კანონით არის გათვალისწინებული. მისი სოციალური ფუნქცია გამომდინარეობს იქიდან, რომ მესაკუთრეს აქვს სოციუმთან, საზოგადოებასთან კავშირი და მისი საკუთრება გარკვეულ გავლენას ახდენს მასზე. კერძო საკუთრების გარკვეულ სახეებს განსაკუთრებული სოციალური ფუნქცია გააჩნია, მაგალითად ტყეს, მიწას, უძრავ ქონებას და სხვა ისეთი დანიშნულების საკუთრებას, რომელიც შესაძლოა, სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი იყოს სხვა სოციუმის წევრებისათვის.

კერძო საკუთრების შეზღუდვა საზოგადოებრივი და სოციალური მნიშვნელობიდან გამომდინარე, კონსტიტუციურსამართლებრივად შესაძლოა, გამართლებულად ჩაითვალოს, მაგალითად, კერძო საკუთრებაში არსებული სპეციფიკური შენობა-ნაგებობის დემონტაჟი ან მისი იერსახის შეცვლა საჭიროებს შესაბამის ნებართვას, თუ მას განსაკუთ-

² საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება N1/2/384 საქმეზე „საქართველოს მოქალაქეები – დავით ჯიმშელიშვილი, ტარიელ გვეტაძე და ნელი დალალიშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, 2007 წლის 2 ივლისი, II-5.

რებული კულტურული მნიშვნელობა გააჩნია. საკუთრების სოციალური ფუნქცია არის საკუთრების განკარგვით, სოციუმზე დადებითი ზეგავლენის მოხდენის მიზნით, გარკვეული ღონისძიებების ჩატარების დაშვება.

დებულება „საკუთრება ავალდებულებს“ არის მისი სოციალური ფუნქციის ძლიერი გამოხატულება და მას, სოციალური სამართლიანობის იდეასთან ერთად, აქვს მთელ საკანონმდებლო სისტემაზე გამჭოლი ქმედება. მაგალითად, სისხლის სამართლებრივი სასჯელის - ფულადი ჯარიმის ოდენობაზე მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს პირის მატერიალური მდგომარეობა. თუ ერთი პირისთვის გარკვეული თანხით დაჯარიმება შესაძლოა, ძალიან მძიმე ტვირთი იყოს, ჯარიმის იგივე ოდენობა სხვა პირისთვის საერთოდ არ წარმოადგენდეს სასჯელს. შესაბამისად, საკუთრება, რომელიც პირს აქვს, ავალდებულებს მას, რომ გადაიხადოს, გასცეს მეტი. ისე როგორც საგადასახადო სამართლის მაგალითზე - დიფერენცირებული გადასახადების შემთხვევაში. პროგრესული გადასახადების სისტემა, განსხვავებით პროპორციული საგადასახადო სისტემისაგან, გაცილებით სამართლიანია დაბეგვრის სოციალურ კონტექსტში და იგი საჯარო სიკეთის - კერძო საკუთრების სამართლიანად გადანაწილებას უწყობს ხელს. *ოლივერ ვენდელ ჰოლმსი-უმეროსი*³ - „გადასახადები არის საფასური, რომელსაც ჩვენ ვიხდით იმისთვის, რომ გვქონდეს ცივილიზებული საზოგადოება.“ საკუთრების სოციალური ფუნქცია სარკისებრ აისახება პროგრესული საგადასახადო დაბეგვრის სისტემაში. საინტერესოა შემდეგი არგუმენტიც: გადასახადები აუცილებელია სამართლის უზენაესობის დამკვიდრებისა და შენარჩუნებისთვის, რომელიც იძლევა კერძო საკუთრების გარანტიას და, ვიწრო გაგებით, განსაზღვრავს, რა უნდა იქნეს მიჩნეული კერძო საკუთრებად. ამ არგუმენტიდან გამომდინარე, გამართლებულია, უფრო მეტი მოეთხოვოს ამ ყველაფრის დაფინანსებაში მონაწილეობა იმ პირს, რომელიც მეტ ქონებასა და შემოსავალს ფლობს, რადგან იგი უფრო მეტ სიკეთეებს იღებს სამართლებრივი სახელმწიფოსა და კერძო საკუთრების სისტემისაგან, ვიდრე ის, ვინც ნაკლები ქონებისა და შემოსავლის მფლობელია. აღნიშნული თეორია გერმანელ სოციალ-დემოკრატებს ეკუთვნით.⁴ აღნიშნულის საწინააღმდეგოდ უნდა აღინიშნოს, რომ სამართლისა და კანონის წინაშე თანასწორობა სოციალური ან სხვა ნებისმიერი მიზნით, კონსტიტუციით არის აღიარებული და დაცული. სხვა შემთხვევა დისკრიმინაციად ითვლება, რაც, თავის მხრივ, ეწინააღმდეგება ძირითადი უფლებებით გარანტირებულ დისკრიმინაციის აკრძალვის

³ აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს მოსამართლე.

⁴ სოციალური დემოკრატიის კურსი, სოციალური სახელმწიფო და სოციალური დემოკრატია, წიგნი 2 (ეკონომიკა და სოციალური დემოკრატია 2009) თავი 7, 19.

პრინციპს. თუმცა პროგრესული გადასახადები, არა სამართლებრივი სახელმწიფოს სიკეთეებით უპირატესი სარგებლობის არგუმენტით, არამედ სხვა დასაბუთებით უფრო მყარი და დამაჯერებელია. აღნიშნული არგუმენტაცია სამართალში „პოზიტიური დისკრიმინაციის“ ტერმინით არის ცნობილი და იგი სახელმწიფოს პოზიტიური როლიდან გამომდინარეობს. ეს იმას ნიშნავს, რომ სახელმწიფოს გააჩნია, პრივილეგიათა სისტემა საზოგადოების დისკრიმინირებული ჯგუფისათვის, რომელიც ამ ჯგუფს აძლევს გათანაბრების შანსს. აქედან გამომდინარე, საკუთრების სოციალური ფუნქცია აძლევს სახელმწიფოს „პოზიტიური მოქმედების“ საფუძველს, რომელიც არის მცდელობა იმისა, რომ მან, გამიზნული პოლიტიკით, მიაღწიოს სოციალურ ფენებს შორის თანასწორობას. მნიშვნელოვანია, რომ სახელმწიფო მისი მოქმედებით, არ შეეცადოს ტოტალური თანასწორობის მიღწევას. ასეთ შემთხვევაში, კერძო საკუთრება დაკარგავს თავის არსს, სამართლებრივი სახელმწიფო იქცევა ტოტალიტარულ რეჟიმად, ხოლო სოციალური სახელმწიფოს ნაცვლად, მივიღებთ სოციალისტურ რეჟიმს. შესაბამისად, საკუთრების უფლებისადმი თანაზომიერი მიდგომა, სახელმწიფოს მიერ მისი მოქმედების ზედა და ქვედა ზღვრის დაცვა განაპირობებს, საკუთრების უფლების გავლით ჩამოყალიბებულ პოლიტიკურ რეჟიმს.

II. საკუთრების უფლების სოციალური ფუნქციის იდეის ისტორიული განვითარება

საკუთრების სოციალური ფუნქციის ცნება მოიცავს სამართლებრივ, სოციალურ და ფილოსოფიურ საფუძველებს. კონსტიტუციურ-სამართლებრივი გაგებით, სოციალური ბოჭვა, ერთი მხრივ, იცავს, ხოლო, მეორეს მხრივ, ზღუდავს საკუთრების უფლებით დაცულ სფეროს.

იურიდიულ და სოციალურ ფილოსოფიაში, თემატიზაციის გარდა, სოციალური ბოჭვის თეორიის საფუძველები თვალნათლად არის ასახული ანტიკურ ფილოსოფიაში.⁵ საკუთრების სოციალური ფუნქციის თეორიის კვალი გვხვდება, მაგალითად, ანტიკური ხანის ისეთი მოღვაწეების ნაშრომებში, როგორცაა, მაგალითად, მარკუს ტულიუს ციცერონი. მისი ნაშრომები ემყარება საკუთრების ოკუპაციის თეორიას.⁶ ციცერონის თანახმად, „ყურადღება უნდა გავამახვილოთ საკუთრების საერთო სარგებელზე და ურთიერთსარგებელზე და მატერიალური სიკეთეები და

⁵ Anthony Arthur Long, *From Epicurus to Epictetus Studies in Hellenistic and Roman Philosophy* (Oxford University Press 2006) V(16).

⁶ Peter Lebrecht Schmidt, *interpretatorische und chronologische Grundfragen zu Ciceros Werk "De legibus"*, (Diss. Freiburg 1959) 330 ff.; *Die Abfassungszeit von Ciceros Schrift über die Gesetze*, Rom 1969.

მათი აღებ-მიცემობა, ადამიანებს შორის ასეთ შემთხვევაში, მათ უკეთეს ურთიერთობებზე ახდენს ზეგავლენას”.

რომის სამართალმა განუსაზღვრელი წვლილი შეიტანა კერძო საკუთრების არა მხოლოდ იდეურ განვითარებაში, არამედ მის სამართლებრივ ფორმირებაში. თუმცა რომში კერძო საკუთრების აღიარებას წინ უძღოდა საერთო (სახელმწიფო, თემის, ოჯახის) საკუთრების გარანტიები. ძველ რომში არსებობდა რამდენიმე სახის საკუთრება და იგი ერთმანეთისგან მესაკუთრის სოციალური ნიშნით განსხვავდებოდა. შესაბამისად, სხვადასხვა იყო საკუთრების დაცულობის ხარისხი და შეზღუდვის ლეგიტიმაციის ფარგლებიც. მაგალითად, თითქმის შეუზღუდავები იყვნენ *Dominium Quiritium* მესაკუთრეები (იგივე შეუზღუდავი/დომინანტი საკუთრება) ხოლო ზოგიერთ სოციალურ ფენას, მაგალითად, *res mancipi* საერთოდ ეკრძალებოდა კერძო საკუთრების ფლობა.⁷ რომის კერძო სამართალი კარგად გამოხატავს, რაოდენ დიდი ზეგავლენის მოხდენა შეუძლია კერძო საკუთრებისადმი სახელმწიფო რეგულაციებს და რაოდენ დიდი უთანასწორობის შექმნას უწყობს ხელს სოციალურ ფენებს შორის საკუთრების არასამართლიანი გადანაწილება.

როგორც აღინიშნა, ადრეული საუკუნეებიდან ამ ინსტიტუტის რაციონალური გაგება არის საზოგადოების სოციო-ფილოსოფიური აზროვნების ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა. ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი საკუთრების გააზრების მოდერნული, რაციონალური გამართლების მცდელობა გვხვდება ჯონ ლოკის ნაშრომებში, რომელიც გამოქვეყნდა 1689 წელს.⁸

მე-19 საუკუნეში კი ძალიან აშკარა გახდა საკუთრების სოციალური ბოჭვის ზნეობრივი საკითხები. მაგალითად, *ფრიდრიხ იულიუს შტალის* სამართლის ფილოსოფიაში ნათქვამია: “საკუთრება განსაკუთრებული და ძირითადი მასალაა მოვალეობების მორალური შესრულებისთვის”.⁹

⁷ Marie Theres Fögen, *Römische Rechtsgeschichten. Über Ursprung und Evolution eines sozialen Systems* (Taschenbuch, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2002) 18.

⁸ John Locke, *Zwei Abhandlungen über die Regierung* (7. Auflage, Frankfurt/M 1998); HU: *Versuch über den menschlichen Verstand*. მათში იკითხება ის ძირითადი თეორია, რომელიც თანამედროვე კერძო საკუთრების უფლების სოციალური წარმოშობის და, იმავდროულად, მისი სოციალური ბოჭვის ძირითად სტრატეგიულ ლეგიტიმაციად დღესაც მისაღები და გამართლებულია. Bde., Hamburg 2006; E: „Essays über das Naturrecht“ in John Locke, *Bürgerliche Gesellschaft und Staatsgewalt. Sozialphilosophische Schriften* (Leipzig 1980); AL: „Plan zur Beseitigung der Arbeitslosigkeit“.

⁹ Friedrich Julius Stahl, *Die Philosophie des Rechts nach geschichtlicher Ansicht*. Band 1: *Genesis der gegenwärtigen Rechtsphilosophie*. Heidelberg 1830, zit. n. 3. Aufl. v. 1854. Band I: *Geschichte der Rechtsphilosophie*. S. 587.

III. საკუთრების უფლების სოციალური ფუნქციის შინაარსი

საინტერესოა, რომ კერძო საკუთრების ინსტიტუტის აღიარების და შესაბამისი განკარგვის თავისუფლების ფონზე აუცილებელია, რომ ქონების გამოყენება არ ეწინააღმდეგება საერთო სარგებელს და უფრო მეტიც, კერძო საკუთრება უნდა ემსახურობდეს საზოგადოებრივ ინტერესებს. ამ შემთხვევაში, რა თქმა უნდა, დიდი მნიშვნელობა აქვს, საკუთრების რა სახეობაზეა საუბარი. ყველა სახის საკუთრება ვერ იქნება აღნიშნულ კონტექსტში განხილული.

კერძო საკუთრების შემთხვევაში ნიშნავს, რომ ქონება მესაკუთრეს, იმავდროულად, ავალდებულებს: „მისი გამოყენება ამავე დროს უნდა ემსახურობდეს საერთო კეთილდღეობას“. გერმანიის ძირითადი კანონის მუხ. 14 II. ამ ჩანაწერით, მფლობელისთვის დაწესებული სოციალური ობლიგაციის სახე და ზომა, რომელიც საკანონმდებლო ორგანომ უნდა განსაზღვროს, არსებითად დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად ძლიერია შესაბამისი საკუთრების სოციალური დატვირთვა და, აქედან გამომდინარე, მისი სოციალური ფუნქცია. აქვე გასათვალისწინებელია, რომ ეს კონსტიტუციური ჩანაწერი არ შეიძლება იყოს სოციალური კავშირი, არ ამართლებს საკუთრების უფლების ისეთ გადამეტებულ შეზღუდვას, რასაც არ მოითხოვს საზოგადოების ფართო ინტერესები.

ნიშანი, რომელიც განსაკუთრებით დამახასიათებელია ამ უფლებისათვის, არის საკუთრების სოციალური ვალდებულება. ამ უკანასკნელს აქვს საკანონმდებლო ხელისუფლების მოქმედების ფართო მასშტაბი. მაგალითად, ამ მხრივ, აღნიშვნის ღირსი არის საცხოვრებლის ქირავნობის კანონი. ამ მიმართულებით საინტერესოა ქირავნობის გაზრდის საკანონმდებლო შეზღუდვა ან გაქირავების შეწყვეტის პირობები. ამ შემთხვევაში, გამქირავებლის კანონიერი ინტერესებიც, მაგალითად, პირადი სარგებლობის შემთხვევაში, ასევე კონსტიტუციურად დაცულია. საკუთრების სოციალური ფუნქცია, რა თქმა უნდა, არ ამართლებს დაუსაბუთებელ შეზღუდვას.

გერმანიის კონსტიტუციით გათვალისწინებული საკუთრების უფლება (მე-14 მუხლის მეორე პუნქტით) არის არა მხოლოდ მესაკუთრის უფლება, ფლობდეს და განკარგავდეს აღნიშნული საკუთრების ობიექტებს, არამედ იგი ითვალისწინებს თავისუფლების უფლების შეზღუდვას, რადგან მისი საკუთრება, პირადი სარგებლობის მოტანის გარდა, საერთო კეთილდღეობასაც უნდა ემსახურობდეს. ამ მიმართულებით კანონმდებლობას აქვს ფართო დისკრეცია, რომ დაადგინოს საკუთრებით

სარგებლობის ფარგლები კერძო და საჯარო სარგებელს შორის.¹⁰

საკუთრების უფლების სოციალურ ფუნქციაში არ მოიაზრება მხოლოდ მატერიალური განზომილება. ისე როგორც სიტყვა „სოციალური“ საზოგადოებრივი ურთიერთობების მრავალმხრივ ასპექტს გულისხმობს, საკუთრების უფლების სოციალური ღირებულებაც მოიცავს პოლიტიკურ, საერთაშორისო სამართლებრივ, გეოსტრატეგიულ, ეკონომიკურ სახელმწიფოებრივ და ასევე ეთიკურ ასპექტებს. სწორედ ამ ფაქტორების გათვალისწინებით, კერძო საკუთრება არის, ერთი მხრივ, შეზღუდვის ხშირი ობიექტი, თუმცა, მეორე მხრივ, ამ შეზღუდვიდან გამომდინარე, დაცვის ღირსი. საკუთრების უფლების მორალური ასპექტის გამოვლენის მაგალითია კერძო სამართლებრივი ნორმა, რომელიც ითვალისწინებს, მჩუქებლის უფლებას, ნაჩუქარი ნივთის უკან გამოთხოვის უფლებას ნივთის მფლობელისაგან, მისი უმადურობის ან ამორალური ქმედების გამო. აღნიშნული კავშირი ასახავს საკუთრების გადაცემის კავშირს ადამიანურ ურთიერთობებზე.

საკუთრების სახელმწიფოებრივ ან თუნდაც სტრატეგიულ, ან პოლიტიკურ ფუნქციაზე მეტყველებს სახელმწიფო პოლიტიკა უცხო ქვეყნის მოქალაქეებზე კერძო საკუთრების გასხვისებისას. ისეთი საკუთრების ობიექტებზე, რომელთაც აქვთ განსაკუთრებული სოციალური და პოლიტიკური დატვირთვა, შესაძლოა, დაწესდეს შეზღუდვები. საქართველოს მაგალითზე შეიძლება თამამად ითქვას, რომ სასოფლო სამერნეო მიწას აქვს მნიშვნელოვანი სოციალური ფუნქცია.

სამართალი ვერ იქნება გულგრილი საკუთრების სოციალური დატვირთვისადმი, რადგან სწორედ აქ მჟღავნდება საკუთრების მიერ შესასრულებელი ამოცანა, მისი ადგილი, როლი და მნიშვნელობა. ამიტომ სოციალური და სამართლებრივი სახელმწიფო ერთიანად მოითხოვს როგორც კერძო საკუთრების თავისუფლებას, ისე მისი შეზღუდვის აუცილებლობას საჯარო მიზნებისთვის. საქართველოს კონსტიტუციის მე-19 მუხლიც ითვალისწინებს საჯარო მიზნებისათვის საკუთრებაში ჩართვის შესაძლებლობას, კერძოდ კი, საკუთრების უფლების შეზღუდვას და საკუთრების ჩამორთმევას.¹¹

მიწა არის შეუცვლელი, გაუმრავლებელი და „ამოწურვადი“ (შეზღუდული) რესურსი. თანამედროვე მსოფლიოში განსაკუთრებით აქტუალური საკითხია მისი ფასი. მოსახლეობის ზრდასთან და სოფლის მეურნეობის

¹⁰ Walter Leisner, Sozialbindung des Eigentums (1972); Felix Leinemann, Die Sozialbindung des geistigen Eigentums (1998); Lehmann, Sachherrschaft und Sozialbindung? (2004).

¹¹ პაატა კოლუაშვილი, ანა ფირცხალაშვილი, მიწის რეგულაციის უქონლობა დაუშვებელია, ინტერნეტ ანალიტიკური გამოცემა <<https://for.ge/view/33385/miwis-regulaciis-uqonloba-dauSvebelia.html>> [08.07.2014].

პროდუქტებზე მოთხოვნის ზრდასთან ერთად, მცირდება დაუმუშავებელი სოფლის მეურნეობის სავარგულები და აქედან გამომდინარე, იწურება რესურსიც. ამიტომაც მიწის განუსაზღვრელი ოდენობით გასხვისება უცხოელებზე ქვეყნის სასიცოცხლო ამოცანებთან და საზოგადოებრივ ინტერესთან შეუთავსებელია.

სასოფლო-სამეურნეო მიწის გასხვისება ყოველთვის უნდა იყოს სახელმწიფოს მიერ კონტროლირებადი პროცესი. რადგან მიწა არის არა მხოლოდ ეკონომიკური, არამედ სოციალური და კულტურული ფასეულობა (ავსტრიის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება უცხოელის მიერ უძრავი ქონების შეძენის კანონის კონსტიტუციურობის შესახებ).¹²

გერმანიის საკონსტიტუციო ფედერალურმა სასამართლომ თავის ერთ-ერთ გადაწყვეტილებაში განმარტა: „იმ გარემოებიდან გამომდინარე, რომ მიწა არ ექვემდებარება გამრავლებას და შეუცვლელია, აკრძალულია მისი გამოყენების სრულად მინდობა და დათმობა თავისუფალი ძალების განუსაზღვრელი თამაშისა და ცალკეული პირის შეხედულებისთვის. სამართლიანი სამართლებრივი და საზოგადოებრივი სისტემა მოითხოვს მიწის მიმართ საზოგადოებრივი ინტერესების მეტად გათვალისწინებასა და გამოხატვას, ვიდრე სხვა ქონებრივი სიკეთეების შემთხვევაში.“¹³

არა მხოლოდ ამ კონკრეტულ, არამედ ყველა სხვა საკითხთან მიმართებით გასათვალისწინებელია, რომ გარკვეული სამართლებრივი, სოციალური და ეკონომიკური უსაფრთხოების კრიტერიუმების არსებობის გარეშე, საქართველო სახელმწიფოებრიობის დაკარგვის საფრთხის წინაშე დადგება.¹⁴

საკუთრების უფლების ზედმეტად შეზღუდვა და აკრძალვა ზუსტად ისეთივე მავნებელია, როგორც რეგულაციის არარსებობა. ორივე მათგანს სახელმწიფოსა და საზოგადოებისადმი სავალალო შედეგებამდე მივყავართ. თუ ზედმეტი შეზღუდვა ავტოკრატიასა და შემდგომში დიქტატურას იწვევს, კერძო საკუთრების უფლების შესახებ კანონისა და სამართლებრივი რეგულაციების არარსებობა ანარქიამდე და, საბოლოოდ, სახელმწიფოს ჩამოშლამდე მიდის.

¹² Landesgesetzblatt Nr. 88/1994.

¹³ VerfGEG21, 73.

¹⁴ ანა ფირცხალაშვილი, „სასოფლო - სამეურნეო მიწა უცხოელებზე ისევ გასხვისდება“ (ინტერნეტ ანალიტიკური გამოცემა „ლიბერალი“, 2014) <<http://liberali.ge/blogs/view/5913/sasoflo--sameurneo-mitsa-utskhoelebze-isev-gaskhvisdeba>> [1.11.2020].

IV. ქართული და გერმანული საკონსტიტუციო სამართალი და სასამართლო პრაქტიკა საკუთრების სოციალურ ფუნქციასთან მიმართებით

კერძო საკუთრება კონსტიტუციურ რანგში, პირველად საქართველოს კონსტიტუციონალიზმის ისტორიაში, აყვანილი იქნა საქართველოს 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუციით, საქართველოს 21 წლის კონსტიტუციის 114-ე და 116-ე მუხლებით. კონსტიტუციის 116-ე მუხლში ვხვდებით ჩანაწერს, რომელიც საკუთრების სოციალური ფუნქციის გამოვლინებაა. ამ მუხლის მეორე წინადადებით, „მიწის დამუშავება და გამოყენება შეადგენს მიწის მფლობელის მოვალეობას საზოგადოების წინაშე“.

პირველი ქართული კონსტიტუციის ეს ჩანაწერი არის საკუთრების სოციალური გაგების, მისი სოციალური ბოჭვის თეორიის გამოხმაურება, რომელიც ასევე ვხვდებით 1919 წლის ვაიმარის რესპუბლიკის კონსტიტუციაში¹⁵ და მოგვიანებით გერმანიის ძირითად კანონში სიტყვებით: „საკუთრება ავალდებულებს“¹⁶, რომელიც, თავის მხრივ, როგორც იდეურ წყაროს, საკუთრების სამართლებრივ და სოციალურ თეორიას ეყრდნობა.¹⁷

საქართველოს დამფუძნებელი კრების მიერ 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუციის მეცამეტე თავი ეთმობა სოციალ – ეკონომიკურ უფლებებს, 114-ე მუხლში კი განმარტებულია:

„საკუთრების იძულებითი ჩამორთმევა ან კერძო ინიციატივის შეზღუდვა შეიძლება მხოლოდ სახელმწიფოებრივი და კულტურული საჭიროებისათვის ცალკე კანონში განსაზღვრული წესით. ჩამორთმეულ ქონებაში მიეცემა სათანადო საფასური, თუ კანონში სხვაგვარად არ არის განსაზღვრული.“¹⁸

თანამედროვე სამართლის ფილოსოფიაში არსებობს საკუთრების უფლების ორგვარი გაგება (თუ არ ჩავთვლით საკუთრების სოციალისტურ გაგებას). სამართლის ლიტერატურაში¹⁹ ძირითადად ვხვდებით: პირველი – საკუთრების ლიბერალური, ბუნებითი სამართლის პრინციპებზე

¹⁵ § 153, Abs. 3 Verfassung des Deutschen Reichs vom 11 Februar 1919, Leipzig 1919.

¹⁶ მუხლი 14, პუნქტი 2, გერმანიის ძირითადი კანონი <https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html> [2.11.2022].

¹⁷ Friedrich Julius Stahl, Die Philosophie des Rechts. 2.Bd., Rechts- und Staatslehre auf der Grundlage christlicher Weltanschauung, 2.Abth: Die Lehre vom Staat und die Prinzipien des deutschen Staatsrechts (Heidelberg, Mohr 1846).

¹⁸ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუცია და საქართველოს სენატის დებულება (GIZ 2014) 42.

¹⁹ Otto Depenheuer (Herausgeber) Eigentum, Ordnungsidee, Zustand, Entwicklungen (Berlin/Heidelberg, 2005).

დაყრდნობილ კონცეფციას, და მეორე - საკუთრების პოზიტიურ და, იმავდროულად, სოციალურ ხედვაზე აგებულ კონცეფციას. საკუთრების ცნება ლიბერალური კონცეფციით, განიმარტება²⁰, როგორც ჯერ კიდევ „სახელმწიფოებრიობამდე“ არსებული ადამიანის უფლება. ამგვარი უფლებები სახელმწიფოსაგან დამოუკიდებლად არსებობს, რადგან ის სახელმწიფოს არ შეუქმნია (ადამიანის უფლებათა ბუნებითი თეორია). საკუთრება ერთ-ერთი მთავარი შემადგენელი ნაწილია პირადი თავისუფლებისა. ამ თეორიის თანახმად, თუ სახელმწიფო ადამიანს არ ანიჭებს თავისუფლებას, სიცოცხლეს ან საკუთრებას და ეს უფლებათავისუფლებები თავისუფალია, მაშინ მათი შექმნაც არ უნდა იყოს სახელმწიფოზე დამოკიდებული, მის მიერ რეგულირებული.

ამ კონცეფციისაგან განსხვავებით, საკუთრების უფლებას პოზიტიურ-სოციალური სახელმწიფოს თეორიის მომხრეები შემდეგნაირად განმარტავენ: საკუთრების უფლება არის მესაკუთრის უფლება, ისარგებლოს, ფლობდეს და განკარგოს თავისი საკუთრება. საკუთრების უფლების ამ ფუნქციებიდან გამომდინარე, ამ პროცესის თანმდევი ის, რომ ერთი პირის საკუთრების უფლება, თავისთავად, ზეგავლენას ახდენს გარშემო მყოფებზე, საზოგადოების სხვა წევრებზე. სწორედ ამაზეა დაფუძნებული კანონმდებლის უფლებამოსილება (ან თუნდაც მისი კონსტიტუციური ვალდებულება), დაარეგულიროს საკუთრების სამართლებრივი მხარე. სწორედ ამ მსჯელობას ებმის გერმანიის ფედერალური საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ მრავალი წლის მანძილზე განვითარებული თეორია.²¹

მნიშვნელოვანია, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს ხედვა საკუთრების უფლების სოციალური ბოჭვის, მისი სოციალური ფუნქციის თავისებურებების შესახებ. სასამართლოს აზრით, „სამართალი ვერ იქნება გულგრილი საკუთრების სოციალური დატვირთვისადმი, რადგან სწორედ აქ მჟღავნდება საკუთრების მიერ შესასრულებელი ამოცანა, მისი ადგილი, როლი და მნიშვნელობა. ამიტომ სოციალური და სამართლებრივი სახელმწიფო ერთიანად მოითხოვს, როგორც კერძო საკუთრების თავისუფლებას, ისე მისი შეზღუდვის აუცილებლობას საჯარო მიზნებისთვის“.²²

²⁰ Johann Eekhoff, „Soziale Sicherheit durch Eigentum, Abwägung zwischen Eigentumsschutz und Sozialpflichtigkeit“ in supra სქოლიო 19, 51, 56.

²¹ Hans-Jürgen Papier, „Der Stand des verfassungsrechtlichen Eigentumsschutzes“ in supra სქოლიო 19, 93.

²² საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს დაგაწყვეტილება საქმეზე № 1/2/384 „საქართველოს მოქალაქეები – დავით ჯიმშელიშვილი, ტარიელ გვეტაძე და ნელი დალალიშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, 2007 წლის 2 ივლისი.

გარდა ამისა, საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების თანახმად, სახელმწიფო ვალდებულია, საზოგადოებრივი ინტერესებით საკუთრების შეზღუდვის ყველაზე სწორი და ეფექტიანი გზა გამოიხატოს, რაც მძიმე ტვირთად დააწვება სამეურნეო ბრუნვის მხოლოდ ერთ მონაწილეს. მიუღებელია ერთი ასეთი მონაწილის საკუთრების გარანტიებზე უარის თქმა ბრუნვის მეორე მონაწილის საკუთრების სასარგებლოდ. სასამართლოს „საკუთრების საზოგადოებრივი საჭიროება და შესაბამისად სოციალური ფუნქცია არ შეიძლება განისაზღვროდეს იმის მიხედვით, თუ ვინ არის მესაკუთრე სუბიექტი. საკუთრება, როგორც ფასეულობა, ავალდებულებს ნებისმიერ სუბიექტს – ეს სახელმწიფო იქნება თუ კერძო პირი. ეს ვალდებულება უშუალოდ საკუთრებიდან გამომდინარეობს, ამიტომაც, ვის ხელშიც არ უნდა აღმოჩნდეს სადავო ნორმით განსაზღვრული ობიექტები, სოციალური ტვირთისაგან ისინი ვერ გათავისუფლდებიან“.²³

ვაიმარის 1919 წლის კონსტიტუციაში (მუხ. 153, პუნქტი 3 WRV) სოციალური ბოჭვა აისახა შემდეგნაირად: „საკუთრება ავალდებულებს. მისი გამოყენება ამავე დროს უნდა ემსახუროდეს საზოგადოებრივ კეთილდღეობას.“

ძირითადი კანონის მე-14 მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად: "საკუთრება ავალდებულებს. მისი გამოყენება იმავდროულად საზოგადოებრივ სიკეთეს უნდა ემსახუროდეს. "

გერმანიაში სოციალური საბაზრო ეკონომიკის გარანტი არის ძირითადი კანონის მე-14 მუხლი. ამასთან, გერმანიის ძირითადი კანონის მე-14 მუხლის მე-2 პუნქტით, იგი პირდაპირ ხაზს უსვამს საკუთრების სოციალურ ვალდებულებას, ვინაიდან საკუთრება ავალდებულებს და მისი გამოყენება საერთო სარგებელს ემსახურება. ამიტომ საზოგადოებრივი, საჯარო ინტერესების ინდივიდუალურ ინტერესებზე პრიორიტეტულობა, სწორედ საკუთრების სოციალური ფუნქციიდან გამომდინარეობს.

საკუთრების სოციალური ფუნქციის განსაზღვრის ერთ-ერთი კრიტერიუმი ის, თუ რა დოზით არის წარმოების საშუალებების ფლობა საზოგადოებრივ/სახელმწიფო საკუთრებაში. სახელმწიფო, როგორც ხალხის ინტერესების წარმომადგენელი, ახორციელებს საკუთრების ზედამხედველობას.

ფედერალური საკონსტიტუციო სასამართლოს შესაბამის პრეცედენტულ სამართალში, საკუთრების, როგორც ძირითადი უფლების გარანტირების გარდა, დაზუსტებულია მისი სოციალური ფუნქცია ლიბერალური წესრიგის ფონზე. იმავდროულად, გერმანიის ფედერალურმა საკონსტიტუციო

²³ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე N1/14/184,228 „სააქციო საზოგადოებები – “საქგაზი” და “ანაჯგუფი” (ყოფილი “თბილგაზოპარატი”) საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ”, 2005 წლის 28 ივლისი.

სასამართლომ დაადგინა რომ მნიშვნელოვანია საკუთრების მზღუდავი რეგულაციების დაწესება ძირითადი კანონის მე-14 მუხლის მე-2 პუნქტის მნიშვნელობით, დაუშვებელია მხოლოდ ადმინისტრაციული აქტებისა და პრეცედენტული სამართლის საფუძველზე და ასეთ შემთხვევაში სჭირდება საკანონმდებლო რეგულაციები.²⁴

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკით, „დემოკრატიული, სამართლებრივი და სოციალური სახელმწიფოს ეკონომიკური სიძლიერე სწორედ საკუთრების უფლების პატივისცემასა და დაცვას ეყრდნობა.“²⁵

მიუხედავად აღნიშნულისა, საკუთრების უფლება არ არის აბსოლუტური და შეუზღუდავი უფლება, რაც მისი სოციალური ფუნქციით, მნიშვნელობით არის განპირობებული.²⁶ მესაკუთრე არ არის იზოლირებული, ის საზოგადოების შემადგენელი ნაწილია, რაც ნიშნავს იმას, რომ მას თავისი ინტერესების დაკმაყოფილება მხოლოდ სხვათა ინტერესების თანხვედრაში შეუძლია.²⁷

V. დასკვნა

საკუთრების სოციალური ფუნქცია განაპირობებს არა მხოლოდ ინდივიდუალური საკუთრების უფლების გარანტიებს და მის შემზღუდავს, არამედ მთლიანად საკუთრების, როგორც ინსტიტუტის სოციალურ ფუნქციას და ასევე მთლიანად სოციალურ წესრიგს სახელმწიფოში. ინდივიდუალურ, უშუალოდ მოქმედი საკუთრების უფლებას სახელმწიფო პოლიტიკად სწორედ კონსტიტუცია აქცევს. იგი არის ერთი მხრივ, ადამიანის საკუთრების უფლების გარანტი, ხოლო მეორე მხრივ, მისი სოციალური ფუნქცია განსაზღვრავს სოციალურ წესრიგს და სახელმწიფოს ეკონომიკური სისტემის ორიენტირებას.

სახელმწიფო ერევა შემოსავლების განაწილებაში. აქ სრულიად ნათელია, თუ რომელ ღირებულებებს ენიჭება უპირატესობა. საკუთრების უფლება ბევრს არაფერს ნიშნავს დემოკრატიული სამართლის უზენაესობის

²⁴ BVerfG, Urteil vom 10. März 1981, Az. 1 BvR 92/71, BVerfGE 56, 249.

²⁵ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე N2/1/370,382,390,402,405 „საქართველოს მოქალაქეები – ზაურ ელაშვილი, სულიკო მაშია, რუსუდან გოგია და სხვები და საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, 2007 წლის 18 მაისი. პარაგრაფი II-3.

²⁶ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე N1/2/384 „საქართველოს მოქალაქეები - დავით ჯიმშელიაშვილი, ტარიელ გვეტაძე და ნელი დალალიშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, 2007 წლის 2 ივლისი. პარაგრაფი II-8.

²⁷ *ibid*, პარაგრაფი II-18.

გარეშე, რომელიც ამ უფლების სადარაჯოზე დგას, ხოლო დემოკრატიული სამართლის უზენაესობა, თავის მხრივ, მოქალაქეთა ღირსეული და დამოუკიდებელი ცხოვრების პირობაა.

შემოსავლების განაწილებაში ჩარევა, რომელიც, თავის მხრივ, მიღებული გადასახადებისა და შენატანების მეშვეობით იქმნება, საჭიროა ყველა ადამიანის თავისუფლების, უსაფრთხოებისა და საკუთრების უზრუნველსაყოფად. ამიტომ მისი პრიორიტეტების მიხედვით აკრეფა და შემდგომ განაწილება მეტყველებს სახელმწიფოს სოციალურ ორიენტაციაზე. აქედან გამომდინარე, სოციალური საბაზრო ეკონომიკისთვის საკუთრების დაცვა არის იმის წინაპირობა, რომ მან წვლილი შეიტანოს საზოგადოებრივი სიკეთის უზრუნველყოფაში და ამის მეშვეობით შეასრულოს თავისი სოციალური ვალდებულებები. ეს არ ნიშნავს ადამიანთა საკუთრების უფლების უგულებელყოფას – იგი საკუთრების უფლების მხოლოდ აბსოლუტური პრიორიტეტულობის უარყოფაა.